

Ібатулін Марат, Свиноус Надія, Степура Людмила. Пріоритетні напрями формування інституціонального розвитку продовольчого забезпечення України. *Економічний дискурс*. 2022. Випуск 3-4. С. 20-30.

DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2022-2-2>

УДК 338.439:330.837(477)

JEL Classification Q18, B15, O17

Ібатулін Марат

д.е.н., професор кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності
Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна

E-mail: imi_1@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8765-6261

Свиноус Надія

доктор філософії в галузі менеджменту, асистент кафедри обліку і оподаткування
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна

E-mail: Svnadia94@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3640-0519

Степура Людмила

аспірант

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

E-mail: ludmila.stepura@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9000-3907

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Інституціональне середовище і економічний базис формують комплексний інституційно-економічний механізм регулювання агропродовольчого ринку, який включає такі механізми: розробка інструментів регулювання попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції та продовольства, міжрегіонального товарообміну, регулювання аграрної сфери, що дозволяє формувати стратегічний підхід у розвитку агропродовольчого ринку.

Інституційно-економічний механізм лібералізації та регулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами дозволяє визначити шляхи і методи досягнення цілей агропродовольчої політики держави, які не суперечать вимогам багатосторонньої торговельної системи СОТ і враховують національні економічні інтереси.

Методи. Враховуючи довід провідних країн світу, потребує подальшого дослідження місця самоврядних досліджень, зокрема: системний підхід, порівняльний, діалектичний та абстрактно-логічний.

Результати. Запропоновано напрями удосконалення інституціональної структури агропродовольчого ринку на основі розробки нормативно-правового регулювання функціонування саморегульованих організацій, що забезпечить формування оптимальних економічних відносин між суб'єктами і збалансованість інтересів держави та агробізнесу, а також сприятиме дієвості інструментів його регулювання.

Перспективи. Враховуючи довід провідних країн світу, потребує подальшого дослідження місця самоврядних організацій при розробці національної Стратегії розвитку аграрного сектору України та формування регіональних комплексних програм розвитку сільських територій. Крім того, в нинішніх складних економічних умовах, що

викликані агресією Росії проти нашої держави, потребує розгляду роль професійних об'єднань в подоланні кризових явищ в діяльності господарств корпоративного сектору аграрної економіки.

Ключові слова: інституціональне середовище, самоврядні організації, аграрна палата, аграрний сектор, продовольче забезпечення.

Вступ.

Інституціональне середовище і економічний базис формують комплексний інституційно-економічний механізм регулювання агропродовольчого ринку, який включає такі механізми: розробка інструментів регулювання попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції та продовольства, міжрегіонального товарообміну, регулювання аграрної сфери, що дозволяє формувати стратегічний підхід у розвитку продовольчого забезпечення країни.

Інституційно-економічний механізм лібералізації та регулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами дозволяє визначити шляхи і методи досягнення цілей агропродовольчої політики держави, які не суперечать вимогам багатосторонньої торговельної системи СОТ і враховують національні економічні інтереси.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Інституційні аспекти розвитку аграрного бізнесу знайшли місце у дослідженнях Г. Калетніка, Ю. Лопатинського, О. Шпикуляка, І. Кириленка, О. Ходаківської, О. Прутської, В. Мазура, І. Гончарук, Т. Ємчик, С. Лутковської, Б. Буркинського, М. Хвесика, Г. Марушевського, С. Ковальчук, Д. Токарчук та ін. Проте, швидкоплинні зміни умов діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу вимагають консолідації зусиль шляхом створення самоврядних організацій.

Мета.

Метою дослідження є розробка теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо посилення самоврядних організацій в продовольчому забезпеченні країни шляхом підвищення ефективності діяльності господарств корпоративного сектору аграрної економіки.

Методологія дослідження.

В процесі проведення дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід, порівняльний, діалектичний та абстрактно-логічний.

Результати.

Інституціональний розвиток у сучасних умовах є пріоритетним напрямом удосконалення системи управління і передбачає впорядкування, координацію та розробку дій з ефективного використання сукупності формальних і неформальних правил та норм (законів, положень, кодексів поведінки, звичаїв), взаємозв'язків і взаємодій, що містять умови проведення й обмеження економічної діяльності на агропродовольчому ринку. З огляду на це інституціональний розвиток агропродовольчого ринку має базуватися на таких принципах: системності організаційних та інституційних перетворень у всіх ланках функціонування ринку і на всіх рівнях; збалансованості інститутів, що забезпечують розвиток системи регулювання агропродовольчих ринків; створення комплексної інформаційної забезпеченості системи управління та надійного зворотного зв'язку.

Щодо нормативно-правового підґрунтя продовольчого забезпечення у провідних країнах, то тут важливе місце відводиться регулюванню сфери виробництва і збуту сільськогосподарської продукції. Так, у Канаді прийнято комплекс законів про збут сільгосппродукції.

Відповідно до закону про купівлю-продаж сільгосппродукції було створено Національну раду з сільськогосподарської продукції (Agricultural Products Board), яка діє на національному та провінційному рівнях. Виконавчим органом є Національне агентство з сільськогосподарської продукції, чинне на тих же рівнях.

Відповідно до законів про збут усі виплати первинним виробникам, пов'язані з реалізацією їх продукції, мають бути узгоджені з керуючим Національною радою. Відповідно до законів про збут сільгосппродукції всередині провінцій і на експорт на раду або агентство можуть бути покладені обов'язки з контролю і регулювання за збутом будь-якого виду сільськогосподарської продукції [1].

У законах про стандарти передбачено встановлення національних стандартів на сільгосппродукцію, регулювання правил міжнародної та внутрішньої торгівлі. Закони про інспекцію ввезених і вивезених товарів забезпечують захист прав споживачів та інспекторів, встановлення стандартів на сільськогосподарські продукти, надання сертифікату із зазначенням типу, розміру, якості продукту, яким він повинен задовольняти. На тих виробників, які поставляють неякісну продукцію, накладають штраф, а в ряді випадків вони потрапляють під суд.

Закони про інспекцію і продаж насіння забезпечують дотримання правил ввезення або вивезення його з Канади, встановлюють, за яких обставин це насіння може використовуватися. Закони про збут зернових передбачають регулювання внутрішнього і зовнішнього ринків цієї продукції. Основною установою, що координує збут зернових, є Рада по зерну, на яку покладено: загальний нагляд за якістю та перевезенням зерна; визначення його сортності; організацію контролю за діяльністю зернових бірж, дотриманням умов зберігання, транспортування і продажу зерна; випуск ліцензій для власників елеваторів; управління фондом коштів для стабілізації доходів виробників зернових та олійних культур [2].

У законах про збут молочної продукції передбачено встановлення національних стандартів щодо її якості: наведено визначення того чи іншого продукту; умови і терміни збуту молочних продуктів; визначено специфіку пакування молочних продуктів, використання тари; розміри премій за якість [3].

У країні створено Раду по молоку, основною функцією якої є контроль за переробкою, пакуванням, перевезенням, імпортом та експортом молочних продуктів, виплатами виробникам молока, вершків та іншої продукції з метою стабілізації цін на них.

Закони про збут м'ясної продукції забезпечують правила інспекції м'яса всіх видів і м'ясних консервів, порядок їх упаковки і маркування, правила купівлі-продажу, контроль за стандартизацією якості, навантаженням і збутом м'ясної продукції, отримання сертифікату на м'ясну продукцію [4].

Встановлено, що у Великобританії закони про збут перед їх затвердженням розглядаються в асоціаціях виробників і споживачів сільгосппродукції. Всі закони, що торкаються інтересів споживачів, розглядаються у Комітеті споживачів і приймаються з усіма зауваженнями. Після цього їх розглядає міністр сільського господарства, рибальства і продовольства, а потім парламент [5].

У Великобританії діє Закон про збут сільгосппродукції, який націлений на стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції; сприяння у встановленні ринкових цін; прогнозування цін на зернові (наперед на 4 місяці) в основних країнах континентальної Європи; розроблення умов виплати премій (метою є підвищення інтересу виробників щодо завчасного укладення контрактів на постачання зерна); видання щотижневого бюлетеня про зміну цін на сільгосппродукцію на локальному, національному та світовому рівнях; проведення дослідницьких робіт із питань, пов'язаних з виробництвом, переробкою та збутом сільгосппродукції; стимулювання за допомогою спеціального преміального фонду укладення фермерами контрактів на реалізацію виробленої ними продукції промислово-торговельними фірмами; здійснення закупівель, зберігання і переробки сільгосппродукції в рамках Єдиної сільськогосподарської політики ЄС.

Відповідно до Закону про збут сільгосппродукції створено Продуктову раду, яка координує це питання. Рада діє на національному рівні та на рівні графств і має такі права: визначати умови продажу сільськогосподарської продукції; встановлювати на них мінімальні ціни; здійснювати загальний нагляд за стандартизацією та якістю і перевезенням; надавати фінансову допомогу фермерам, відшкодовуючи витрати зі зберігання і транспортування; укладати договори з переробними підприємствами та торговельними фірмами, фермерами; вести контроль за своєчасним визначенням рівня гарантованих цін залежно від якості та стандарту на вироблену

продукцію [6].

У Великобританії діє ряд законів щодо збуту зернових і тваринницької продукції. Так, закони щодо збуту зернових регулюють його як усередині країни, так і на міжнародному ринку, а також збут зернових через кооперативи, встановлення стандартів якості на зерно.

Закони про збут овочів і фруктів визначають основні канали продажу плодоовочевої продукції фермерами, правила зберігання, транспортування, пакування, інформаційно-рекламної діяльності, що дозволяє випускати продукцію високої якості та скорочувати втрати, встановлювати оптові ціни, а також визначати компенсаційні виплати фермерам за нереалізовану продукцію [7].

Згідно із цим законом розрахунки з виробниками проводяться за живою масою тварин, що більш перспективно й відповідає інтересам фермерів і переробників.

У комплексі законів про тваринницьку продукцію важливу роль відіграють закони про збут молочної продукції, які забезпечують встановлення стандартів якості на молочні продукти, регулювання цін на молоко (при цьому враховуються кількісні та якісні показники продукції), встановлення квот на молочні продукти, регулювання збуту сиру і технології його виробництва [8].

У США закони про збут сільськогосподарської продукції зобов'язують Міністерство сільського господарства: сприяти у проведенні наукових досліджень; удосконалювати методи переробки сільгосппродукції, підготовки її до збуту, пакування, зберігання, транспортування, розподілу і продажу; визначати витрати на збут різними каналами розподілу; вдосконалювати стандарти якості сільгосппродукції та розробляти рекомендації щодо її збуту; брати участь у розробках щодо розширення ринків збуту; збирати інформацію про збут із метою надання підтримки фермерам щодо стабілізації їхніх доходів, про баланс між виробництвом і збутом сільгосппродукції; інспектувати, класифікувати, визначати кількість та умови збуту сільськогосподарських продуктів на користь торговельної діяльності; брати участь у поліпшенні роботи транспортних служб; збирати, обробляти й узагальнювати статистичні дані про збут [9].

Чинні закони забезпечують співробітництво Міністерства сільського господарства з державними агентствами, приватними науково-дослідними і споживчими організаціями, радами, асоціаціями, агентствами, що займаються виробництвом, транспортуванням, переробкою, збутом агропродовольства. Закони дають право міністру укладати контракти з агентствами, приватними фірмами, інститутами з переробки і збуту, виробництва та транспортування сільгосппродукції; інспектувати, класифікувати технічний персонал протягом року та ін. [10].

Закони також надають права Раді по м'ясу великої рогатої худоби призначати виконавчий комітет; проводити референдуми серед виробників про діяльність ради; вимагати від міністра встановлення процедури проведення референдуму (регламент вважається схваленим, коли за нього проголосувало 50% виробників) [11].

Із погляду інституціональної структури управління продовольчим забезпеченням слід зазначити, що в структурі Міністерства аграрної політики та продовольства України створено департамент економічного розвитку аграрного ринку, функціями якого є: організація проведення державних закупівельних і товарних інтервенцій для регулювання ринку сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства; розробка пропозицій по номенклатурі продукції країн світу з метою збільшення потенціалу вітчизняного експорту сільськогосподарської продукції та сировини тощо [12].

До інституціонального середовища слід віднести інститут цільових програм, який відіграє основну специфічну організаційно-нормативну форму розвитку аграрної діяльності в Україні. Слід також зазначити, що на регіональному рівні сформована правова база, що регулює в цілому відносини між основними учасниками агропродовольчого ринку.

Важливу роль у розвитку агропродовольчого ринку повинні відігравати галузеві спілки (асоціації). Вони взяли на себе відповідальність по впровадженню ринкових відносин у сільському господарстві, створенню сприятливого середовища для розвитку підприємництва, захисту інтересів суб'єктів аграрного ринку.

Відхід держави в процесі трансформації до ринкової економіки від безпосереднього управління підприємствами та матеріально-технічного їх забезпечення, контролю за дотриманням раціональних технологій виробництва продукції зумовлює необхідність перекладання цих функцій на недержавні організації громадського суспільства, якими є міжпрофесійні та професійні об'єднання.

За законом України «Про громадські організації» від 18 лютого 2009 р. громадська організація є видом суспільної самоорганізації (громадян або юридичних осіб), що створюється з метою реалізації спільних інтересів у визначеній статуту сфері, галузі чи секторі діяльності, а також дотримання і захисту законних спільних інтересів своїх членів. Громадські організації є неприбутковими структурами [13].

Нині в Україні налічується близько 79 організацій, переважна більшість з них є всеукраїнськими й керуються у своїй діяльності законодавством щодо підприємств, об'єднань і кооперативним законодавством [14].

В процесі дослідження було здійснено оцінку ефективності функціонування галузевих об'єднань. В основу оцінки було покладено такі критерії: наявність доступної інформації щодо роботи організації (інтернет-сайту, друкованих ЗМІ, виступи по радіо, ТБ); можливість представляти інтереси членів організації на національному та міжнародному рівнях (виконання представницьких функцій); співпраця з державними органами (участь у Громадських радах, внесення пропозицій до нормативно-правових актів, участь у розробці державних програм); організація та участь у публічних заходах (конференції, семінари, виставки, тренінги, тематичні акції); наявність офісу та кваліфікованого персоналу (табл. 1).

Таблиця 1. Ефективність діяльності громадських організацій АПК*

Показник ефективності роботи	Кількість у групі	%
Можливість реалізації мети і завдань організації на належному рівні	22	27,8
Можливість реалізації мети і завдань організації на задовільному рівні	25	31,6
Малоефективність (неефективність) реалізації мети і завдань об'єднання	32	40,5

*Джерело: складено автором.

Як свідчать проведені дослідження, більшість громадських організацій є недостатньо результативними. Слабкими сторонами функціональної діяльності об'єднань можна назвати: дублювання частини функцій всіма групами; наявність зайвих функцій, які не належать до компетенції конкретного типу об'єднання; наявність функцій, не забезпечених ресурсними механізмами; передбачення видів діяльності, несумісних з діяльністю членів об'єднань; неузгодження функціональної діяльності об'єднань із зобов'язаннями та відповідальністю їхніх членів. Держава має створити сприятливі умови для перетворення цих професійних об'єднань у міжпрофесійні.

У межах одного продуктивного підкомплексу (ланцюга просування продукції до кінцевого споживача) визнається лише одна міжпрофесійна асоціація.

Міжпрофесійні об'єднання в аграрному секторі на відміну від вище перерахованих типів підприємств діють виключно в межах міжпрофесійних угод і, неухильно дотримуючись їх, мають право на підтримку держави.

Вкрай несприятлива економічна ситуація, що склалася в аграрному секторі, обумовлює необхідність прийняття особливих законодавчо-нормативних актів і здійснення конкретних з боку державних органів управління заходів, які б посилили спроможність товаровиробників відстоювати свої економічні інтереси, дотримуючись при цьому конкуренції у тій формі, що поширена в країнах ринкової економіки.

Професійне самоврядування (самоуправління, саморегулювання) через аграрні палати є одним з основних принципів європейської демократичної держави. Воно розглядається як визнана законом система управлінських взаємовідносин між усіма представниками певної професії,

покликана консолідувати їх зусилля щодо співпраці з органами державної влади, суспільством та між собою, якій законом надаються певні управлінські повноваження для успішного функціонування певної професійної групи на користь суспільства. Самоврядування реалізується власною, визначеною законом представницькою організацією, створеною на засадах децентралізації, яка перебуває під наглядом органів державної влади. Органи професійного самоврядування не входять до системи органів державної влади та місцевого самоврядування, але включені до складу адміністративного апарату [15].

Отже, реалізація права на професійне самоврядування здійснюється через специфічні органи професійного самоврядування, яким держава делегує частину своїх владних повноважень. Такі органи можуть мати різні назви (палата, колегія, орден і т.д.), але спільним для них є право офіційного представництва інтересів професії у відносинах з іншими суб'єктами та здійснення владних повноважень у відповідному професійному секторі.

Залежно від ролі конкретної професії у житті суспільства безпосередня участь у таких утвореннях як Аграрна палата може бути обов'язковою або добровільною, проте, незалежно від участі в органах професійного самоврядування, їх рішення є обов'язковими для всіх представників даної професії. Зазвичай орган професійного самоврядування також є єдиною організацією, яка у відносинах з іншими суб'єктами може виступати від імені всіх представників професії одночасно.

Спільним в органів професійного самоврядування та деяких громадських організацій є лише одне – об'єднання за професійною ознакою: ні добровільності участі, ні вільного вибору напрямів діяльності організації, як у громадських організаціях, немає, проте наявний особливий статус у відносинах з державою, обов'язковість рішень для всіх членів професійної громади, підвищені права та гарантії, з одного боку, та обов'язки – з іншого у відносинах між особами й органами професійного самоврядування або органами державної влади.

Основним органом професійного самоврядування є професійна громада, більшість питань розвитку якої (адміністративних, господарських, фінансових тощо, крім військових і питань зовнішніх стосунків) вирішуються без втручання органів влади. Як правило, загальні повноваження представницьких органів (з'їзд як найвищий орган, рада як виконавчий орган, голова або президент як керівник, органи нагляду та контролю), порядок їх утворення, функції таких органів закріплюються на рівні закону.

Перелічені органи існують як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях (на регіональному рівні обов'язки ради може виконувати одноосібно голова). Співвідношення повноважень регіональних і центральних органів професійного самоврядування та рівень підзвітності регіонів центру визначається з урахуванням специфіки конкретної професії, коли це співвідношення залежить від жорсткості правил і меж професійної діяльності.

У функціонуванні самоврядних організацій дуже велику роль відіграє не лише момент делегування державою владних повноважень органам професійного самоврядування, а й етичний елемент. Окрім того, що більшість з них має свій кодекс професійної етики, який є загальнообов'язковим і затверджується органом професійного самоврядування, зазначені правила професійної етики в деяких ситуаціях виконуються жорсткіше, ніж норми актів законодавства, внаслідок того, що здебільшого вони носять характер звичаїв, випробуваних багаторічним досвідом. Відповідно і професійна спільнота часто більше уваги приділяє реагуванню саме на порушення етичних приписів, що майже не має значення для публічної влади, ніж порушенню нормативних актів, за дотриманням яких слідує держава.

Підвищена увага саме до внутрішньо професійних питань пояснюється не стільки нетривалою в часі історією функціонування органів професійного самоврядування (адже гільдії як владні інституції, що стали предтечею професійного самоврядування в сучасному розумінні, існують з IX ст.), скільки історично невеликим терміном закріплення й обмеженістю їх публічних повноважень у законодавстві держав нового часу.

Аграрні палати в Німеччині були засновані майже сто років тому відповідно до закону про

аграрні палати 1894 року. Головна мета – дбати про професійну підготовку і технічний прогрес у сільському господарстві для підвищення конкурентоздатності сільськогосподарських товаровиробників, а також представництво їхніх інтересів в державних органах [16].

Практично у всіх європейських країнах статус, повноваження та місце аграрних палат в суспільному й економічному житті передбачено законом.

На території України можна простежити досвід діяльності аграрних палат. До 1939 року такі палати ефективно працювали в Західній Україні. У 1997 році своїм рішенням Львівська обласна рада відновила її діяльність на території області як представницького органу власників землі й організувала прямі вибори до органів управління цієї палати [17].

У 2005 році створено Національну сільськогосподарську палату України (НСПУ) відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян». Однак існування НСПУ у такому статусі не дозволяє діяти їй як органу професійного самоврядування через недостатність повноважень. Немає єдності в нормативному регулюванні, майже відсутні спеціальні податкові норми, дуже низький рівень гарантій професійної діяльності. Таке явище, як органи професійного самоврядування, в Україні на сьогодні фактично взагалі не відомі.

Досвід країн Вишеградської четвірки та інших країн Східної Європи – членів Європейського Союзу фінансування розвитку громадянського суспільства, самоврядування села та агропромислового комплексу з державного бюджету приведе до збалансування постійних показників самоврядування, а також буде стимулом до впровадження важелів і противаг у сфері аграрної політики, розвитку чесної конкуренції при реалізації товарів.

Створення і діяльність аграрних палат сприятиме: підвищенню ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та продукції аграрного сектору; створенню механізму об'єднання інтересів держави і сільгоспвиробників, ролі селян, організацій АПК у формуванні державної політики; реформуванню системи управління аграрним сектором через делегування функцій держави професійним організаціям; задоволенню потреб суб'єктів аграрного сектору; стабілізації його діяльності та функціонуванню як ефективно саморегульованої й самокерованої системи, підвищенню рівня доходів і добробуту населення.

Відсутність законодавчого поля гальмує ефективну діяльність Аграрної палати. Прийняття відповідного закону сприятиме: підвищенню ролі професійних громадських організацій у формуванні й реалізації аграрної політики; розвитку аграрного ринку та його інфраструктури; навчанню і підвищенню кваліфікації зайнятих в аграрному секторі; здійсненню моніторингу та інформаційній підтримці юридичних і фізичних осіб; розвитку несільськогосподарських видів діяльності, соціальної інфраструктури села, комплексному розвитку сільських територій; підтримці діяльності й розвитку професійних об'єднань в аграрному секторі; підвищенню якості та конкурентоздатності сільськогосподарської продукції; підтримці її експорту, забезпеченню збалансованості експорту-імпорту.

Одним із широко застосовуваних у світовій практиці методів зменшення ролі державного регулювання є саморегулювання, тобто передача частини прав щодо встановлення правил і контролю над ними самим учасникам ринку. В умовах України оптимальна система регулювання може базуватися на законі, який визначає спеціальні права, передусім у сфері взаємодії з органами державної влади, професійним (підприємницьким) об'єднанням, що відповідають певним вимогам а також на системі солідарної матеріальної відповідальності (страхування відповідальності) членів організації перед тими, кому їхня діяльність може завдати шкоди.

У разі успішного широкого впровадження, саморегулювання дасть можливість зменшити державні витрати, здійснювати більш професійний контроль за якістю послуг, змістити акцент власне з державного контролю за діяльністю у бік нагляду за результатами діяльності, підвищити відповідальність учасників ринку за свої дії, ввести більш дієві механізми зворотного зв'язку між підприємницьким співтовариством, органами влади та споживачами. Отже, саморегулювання передбачає виконання функцій регулювання діяльності учасників ринку його суб'єктами.

Незважаючи на перелічені досить відчутні переваги системі саморегулювання властиві їй істотні ризики, а саме: створення кишенькових СРО, непрофесіоналізм учасників і непрофесіоналізм контролю, безвідповідальність, відсутність реального контролю, конфлікт інтересів.

Зазначені ризики можна мінімізувати шляхом коректної організації системи саморегулювання, а саме колективним управлінням, інформаційною відкритістю, колективною відповідальністю, встановленням кваліфікаційних вимог до СРО і кодексу професійної поведінки, наявністю конкуренції між ними.

Слід зазначити, що такі країни, як: США, Великобританія, Канада, а також держави ЄС, де саморегулювні організації існують ще з 70–80-х років ХХ ст., вже давно постали перед проблемою співвідношення інтересу учасників саморегулювних організацій і загальногромадянського інтересу в процесі виконання цими організаціями делегованих їм повноважень. Так, у Великобританії в 2000 році всі повноваження з регулювання та моніторингу ринку цінних паперів були повернуті спеціалізованій державній установі, а саморегулювання залишилося на рівні фондових бірж і деяких професійних організацій на ринку цінних паперів. Подібні заходи були зумовлені діями саморегулювних організацій, спрямованими на роботу переважно в інтересах своїх членів, нехтуючи при цьому інтересами осіб, які є споживачами послуг членів саморегулювної організації.

Аналіз норм чинного законодавства свідчить, що в Україні немає єдиної концепції законодавчого регулювання діяльності саморегулювних організацій, а отже і єдиної моделі саморегулювання. Як вже було зазначено, уніфікованого нормативно-правового акта, який би унормував особливості організації та діяльності саморегулювних організацій в Україні, ще не прийнято. З іншого боку, галузеві нормативні акти, в яких містяться положення про саморегулювні організації, також не пропонують єдиного підходу до врегулювання їх діяльності.

Сільськогосподарські виробники очікують отримання вигод від об'єднань господарств і підприємств агропродовольчої сфери (тобто господарських об'єднань), що створюються для провадження спільної діяльності з просування сільськогосподарської продукції та продовольства на аграрному ринку. Задоволення цих очікувань означає розвиток самоврядування в економічній діяльності й може бути реалізоване на практиці за умови удосконалення Господарського кодексу України, в частині його правового поля.

Тому самоврядні господарські об'єднання підприємств і господарств на протидію професійним об'єднанням тих або інших фахівців - фізичних осіб, що створюються для захисту інтересів їхніх членів в межах правового поля закону України «Про об'єднання громадян», мають розбудовуватися не на засадах протистояння і захисту від чиновників та агробізнесу, а на засадах господарсько-державного економічного партнерства і демократизації державного управління [18].

Висновки і перспективи.

Вважаємо, що самоврядні господарські об'єднання в агропродовольчій сфері мають бути, з одного боку, агентами сільгоспвиробників, що надають їм послуги з представництва інтересів перед державою для полегшення доступу до коштів державної підтримки, а також інфраструктурні й маркетингові послуги з просування сільгосппродукції на ринок, а з іншого боку, як агенти держави, яким передається частина управлінських повноважень по реалізації державної аграрної політики.

Інституціональна система продовольчого забезпечення залежить також від застосовуваних механізмів внутрішнього і зовнішнього регулювання. У сфері внутрішнього регулювання це насамперед система оподаткування, пільгового кредитування, інвестиційної допомоги та ін. У сфері зовнішнього регулювання – це система тарифного квотування, митно-тарифного регулювання та ін. Найбільше значення має активізація організацій виробників і переробників продукції, які повинні повною мірою використовувати надані їм можливості.

Отже, в Україні на національному і регіональному рівнях в основному сформована нормативно-правова база, що орієнтується передусім на збільшення виробництва

сільськогосподарської продукції, однак меншою мірою щодо регулювання її збуту, за низької активності об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у цих процесах. Як переконає досвід країн світу, ефективний розвиток агропродовольчого ринку має базуватися на інституціональній основі, яка включає в себе, окрім розвиненої нормативно-правової системи, біржі, посередницькі та оптові продовольчі ринки, аукціони та інші структури, через які та за їх участю забезпечується рух сільськогосподарської сировини і продовольства.

Враховуючи довід провідних країн світу, потребує подальшого дослідження місце самоврядних організації при розробці національної Стратегії розвитку аграрного сектору України та формування регіональних комплексних програм розвитку сільських територій. Крім, того в нинішніх складних економічних умовах, що викликані агресією Росії проти нашої держави, потребує розгляду роль професійних об'єднань в подоланні кризових явищ в діяльності господарств корпоративного сектору аграрної економіки.

Список використаних джерел

1. Ковальова О. В. Нормативно-правові рамки становлення інституту саморегулювання в аграрному секторі економіки України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. №1 (25). С. 283-287.
2. Шпикуляк О. Г., Прутська О. О., Супрун О. М. Засади формування інституційної безпеки аграрних підприємств в умовах трансформацій. *Modern Economics*. 2017. №4. С. 130-141.
3. Білокіна І. Д. Саморегулівні організації у розвитку аграрного сектору на засадах «зеленої економіки». *Modern Economics*. 2018. №10. С. 6-11.
4. Лужанська Т., Пугачов М. Підвищення спроможності галузевих громадських об'єднань як перспектива вдосконалення взаємодії влади і бізнесу в Україні. К.: Аналітично-дорадчий центр ПРООН, 2008. URL: http://brc.undp.org.ua/img/publications/publ_NGOs.pdf. (дата звернення: 25.08.2022)
5. Кропивко М. Ф. Розвиток самоврядних господарських об'єднань в агропромисловій сфері. *Економіка АПК*. 2009. №9. С. 21-26.
6. Міненко М. А. Фахові об'єднання аграрно-промислової сфери і торгового сектору економіки як головні регулятори реалізації української національної технологічної платформи «Агропродовольча». *Економіка АПК*. 2013. №8. С. 39-44.
7. Тивончук С. О., Тивончук С. В., Шанін О. В. Інтерактивна модель інституціонального забезпечення інноваційної діяльності в аграрному виробництві. *Економіка АПК*. 2015. №2. С. 69-74.
8. Кропивко М. Ф., Ксенофонтов М. М., Хміль Н. В. Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності. *Економіка АПК*. 2015. №3. С. 5-9.
9. Кропивко М. Ф. Стратегічне бачення аграрного устрою України. *Економіка АПК*. 2017. №4. С. 5-11.
10. Болдирева Л. М., Шеремет О. О. Розвиток інститутів агропродовольчого сектору економіки. *Економіка АПК*. 2017. №9. С. 52-58.
11. Кропивко М. Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем. *Економіка АПК*. 2013. №3. С. 3-8.
12. Сава А. П. Нормативно-правове забезпечення управління розвитком сільських територій. *Економіка АПК*. 2018. №6. С. 87-93.
13. Єльнікова Ю. В. Саморегулівні організації: поняття, функції та принципи діяльності. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2012. Вип. 36. С. 163-171.
14. Ковальова О. В. Координація самоврядування в агропродовольчій сфері: організаційний аспект. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. №6. Т.2. С. 168-171
15. Гуторов А. О. Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. Київ : ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. 484 с.
16. Кропивко М. Ф. Розвиток самоврядування в агропродовольчій сфері: (проблемне питання). Видання друге, доповнене. К.: ННЦ ІАЕ, 2009. 55 с.
17. Лужанська Т. Професійні громадські організації в аграрному секторі економіки України: проблеми розвитку. *Актуальні питання аграрної політики*. 2005. С. 55-98.
18. Міненко М. А. Правові основи формування та функціонування професійних об'єднань в агропродовольчій сфері. *Економіка АПК*. 2007. №1. С.69-72.

Статтю отримано: 08.09.2022 / Рецензування 17.10.2022 / Прийнято до друку: 30.12.2022

Marat Ibatullin

Dr. Sc. (in Economics), Professor
Department of Administrative Management and Foreign Economic Activity
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

E-mail: imi_1@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8765-6261

Nadiya Svnous

Ph.D. (in Economics), Assistant Lecturer
Department of Accounting and Taxation
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: Svnadia94@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3640-0519

Liudmyla Stepura

Postgraduate Student
NSC «Institute of Agrarian Economy»
Kyiv, Ukraine

E-mail: ludmila.stepura@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9000-3907

PRIORITY DIRECTIONS OF THE FORMATION OF THE INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF THE FOOD SUPPLY OF UKRAINE

Abstract

Introduction. *The institutional environment and the economic basis form a complex institutional and economic mechanism for regulating the agro-food market, which includes the following mechanisms: the development of tools for regulating the supply and demand of agricultural products and food, interregional trade, regulation of the agrarian sphere, which allows for the formation of a strategic approach in the development of the agro-food market.*

The institutional and economic mechanism of liberalization and regulation of trade in agricultural goods allows determining the ways and methods of achieving the goals of the state's agro-food policy, which do not contradict the requirements of the WTO multilateral trade system and take into account national economic interests.

Methods. *In the process of conducting the research, general scientific and special methods of economic research were used, in particular: systematic approach, comparative, dialectical and abstract-logical.*

The results. *Directions for improving the institutional structure of the agri-food market based on the development of legal regulation of the functioning of self-regulatory organizations are proposed, which will ensure the formation of optimal economic relations between subjects and the balancing of the interests of the state and agribusiness, as well as contribute to the effectiveness of its regulation tools.*

Discussion. *Taking into account the evidence of the leading countries of the world, the role of self-governing organizations in the development of the national strategy for the development of the agrarian sector of Ukraine and the formation of regional comprehensive programs for the development of rural areas needs further research. In addition, in the current difficult economic conditions caused by Russia's aggression against our state, the role of professional associations in overcoming crisis phenomena in the activities of farms in the corporate sector of the agrarian economy requires consideration.*

Keywords: *institutional environment, self-governing organizations, agrarian chamber, agrarian sector, food security.*

References

1. Kovalova, O.V. (2018). Normatyvno-pravovi ramky stanovlennia instytutu samorehulivannia v aharnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Regulatory and legal framework of the formation of the institution of self-regulation in the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Zbimykh naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)* [Collection of Scientific Works of Tavriyya State Agro-Technological University (Economic Sciences)], 1, 283-287. (in Ukr.).

2. Shpykuliak, O.H., Prutska, O.O., & Suprun, O.M. (2017). Zasady formuvannia instytutsiinoi bezpeky ahrarynykh pidpryemstv v umovakh transformatsii [Principles of the formation of institutional security of agrarian enterprises in the conditions of transformations]. *Modern Economics*, 4, 130-141. (in Ukr.).
3. Bilokinna, I.D. (2018). Samorehulivni orhanizatsii u rozvytku ahrarynoho sektoru na zasadakh «zelenoi ekonomiky» [Self-regulatory organizations in the development of the agrarian sector on the basis of the «green economy»]. *Modern Economics*, 10, 6-11. (in Ukr.).
4. Luzhanska, T., & Puhachov, M. (2008). *Pidvyshchennia spromozhnosti haluzevykh hromadskykh obiednan yak perspektyva vdoskonalennia vzaiemodii vlady i biznesu v Ukraini* [Increasing the capacity of sectoral public associations as a perspective for improving the interaction of government and business in Ukraine]. Kyiv : Analitychno-doradchyi tsentr PROON. Retrieved from http://brc.undp.org.ua/img/publications/publ_NGOs.pdf.
5. Kropyvko, M.F. (2009). Rozvytok samovriadnykh hospodarskykh obiednan v ahropromyslovii sferi [Development of self-governing economic associations in the agro-industrial sphere]. *Ekonomika APK* [Economy of AIC], 9, 21-26. (in Ukr.).
6. Minenko, M.A. (2013). Fakhovi obiednannia ahraryno-promyslovoi sfery i torhovooho sektoru ekonomiky yak holovni rehulyatory realizatsii ukrainskoi natsionalnoi tekhnolohichnoi platformy «Ahroprodovolcha» [Professional associations of the agrarian and industrial sphere and the trade sector of the economy as the main regulators of the implementation of the Ukrainian national technological platform «Ahroprodovolcha»]. *Ekonomika APK* [Economy of AIC], 8, 39-44. (in Ukr.).
7. Tyvonchuk, S.O., Tyvonchuk, S.V., & Shanin, O.V. (2015). Interaktyvna model instytutsionalnoho zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti v ahrarynomu vyrobnytstvi [Interactive model of institutional support of innovative activity in agricultural production]. *Ekonomika APK* [Economy of AIC], 2, 69-74. (in Ukr.).
8. Kropyvko, M.F., Ksenofontov, M.M., & Khmil, N.V. (2015). Napriamy udoskonalennia derzhavnogo upravlinnia ahrarynym sektorom v umovakh detsentralizatsii vlady ta derehuliatzii hospodarskoi diialnosti [Directions for improving state management of the agrarian sector in the conditions of decentralization of power and deregulation of economic activity]. *Ekonomika APK* [Economy of AIC], 3, 5-9. (in Ukr.).
9. Kropyvko, M.F. (2017). Stratehichne bachennia ahrarynoho ustroiu Ukrainy [Strategic vision of the agrarian system of Ukraine]. *Ekonomika APK* [Economy of AIC], 4, 5-11. (in Ukr.).
10. Boldyrieva, L.M., & Sheremet, O.O. (2017). Rozvytok instytutiv ahroprodovolchoho sektoru ekonomiky [Development of institutions of the agro-food sector of the economy]. *Ekonomika APK* [Economy of AIC], 9, 52-58. (in Ukr.).
11. Kropyvko, M.F. (2013). Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahropromyslovooho vyrobnytstva na osnovi rozvytku klasternykh system [Increasing competitiveness and social focus of agro-industrial production based on the development of cluster]. *Ekonomika APK* [Economy of AIC], 3, 3-8. (in Ukr.).
12. Sava, A.P. (2018). Normatyvno-pravove zabezpechennia upravlinnia rozvytkom silskykh terytorii [Regulatory and legal support of the management of the development of rural areas]. *Ekonomika APK* [Economy of AIC], 6, 87-93. (in Ukr.).
13. Ielnikova, Yu.V. (2012). Samorehulivni orhanizatsii: poniattia, funktsii ta pryntsypy diialnosti [Self-regulatory organizations: concepts, functions and principles of activity]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy* [Problems and Prospects of Development of the Banking System of Ukraine], 36, 163-171. (in Ukr.).
14. Kovalova, O.V. (2009). Koordynatsiia samovriaduvannia v ahroprodovolchii sferi: orhanizatsiinyi aspekt [Coordination of self-government in the agro-food sector: organizational aspect]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of the Khmelnytskyi National University], 6 (2), 168-171. (in Ukr.).
15. Hutorov, A.O. (2016). *Rozvytok intehratsiinykh vidnosyn v ahrarynomu sektori ekonomiky* [Development of integration relations in the agrarian sector of the economy]. Kyiv : TOV «SIK HRUP UKRAINA».
16. Kropyvko, M.F. (2009). *Rozvytok samovriaduvannia v ahroprodovolchii sferi: (problemne pytannia)* [Development of self-governance in the agro-food sector: (problematic issue)]. Kyiv : NNTs IAE.
17. Luzhanska, T. (2012). Profesiini hromadski orhanizatsii v ahrarynomu sektori ekonomiky Ukrainy: problemy rozvytku [Professional public organizations in the agrarian sector of the economy of Ukraine: problems of development]. *Aktualni pytannia ahrarynoi polityky* [Current Issues of Agrarian Policy], 55-98. (in Ukr.).
18. Minenko, M.A. (2007). Pravovi osnovy formuvannia ta funktsionuvannia profesiinykh obiednan v ahroprodovolchii sferi [Legal bases of the formation and functioning of professional associations in the agro-food sector]. *Ekonomika APK* [Economy of AIC], 1, 69-72. (in Ukr.).

Received: 09.08.2022 / Review 10.17.2022 / Accepted 12.30.2022